

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Херсонського державного університету
професору Олександру СОТУЛІ
Юридична адреса: вул. Університетська,
27, м. Херсон, 73003 Фактична адреса:
вул. Шевченка, 14, м. Івано-
Франківськ, Україна, 76018

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Коваль Алли
Анатоліївни на дисертаційну роботу Брикова Віктора Михайловича за
темою: «Перекладач як учасник кримінального провадження», подану на
здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження В.М. Брикова зумовлена необхідністю забезпечення належної реалізації права на справедливий суд та права на захист у кримінальному провадженні. В умовах посилення міжнародної міграції населення, збільшення кількості іноземців, осіб без громадянства, біженців та інших учасників кримінального процесу, які не володіють державною мовою, особливого значення набуває ефективне функціонування інституту перекладача. Від якості виконання перекладачем своїх процесуальних функцій значною мірою залежить реальне забезпечення процесуальних прав і гарантій учасників кримінального провадження, а також дотримання принципів змагальності, рівності сторін та справедливого судового розгляду.

Актуальність дослідження також визначається наявністю низки теоретичних і практичних проблем правового регулювання участі перекладача у кримінальному провадженні. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не повною мірою врегульовує питання професійних вимог до перекладача, порядку підтвердження його кваліфікації, гарантій незалежності та відповідальності за неналежне виконання процесуальних обов'язків. У контексті європейської інтеграції України, необхідності імплементації міжнародних стандартів захисту прав людини та цифровізації правосуддя наукове осмислення правового статусу перекладача й розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства набувають особливої теоретичної та практичної значущості.

Наведене вказує на актуальність обраної теми дисертаційного дослідження й обумовлює його зміст, структуру та засвідчує науково-теоретичну й практичну значущість даної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації 0124U002381). Тема дисертації затверджена вченою радою Херсонського державного університету 28 листопада 2022 року (протокол № 7).

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень полягає в тому, дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень, присвячених вивченню проблематики перекладача, як учасника кримінального провадження. Дана робота є самостійною науковою працею, в якій з урахуванням національного законодавства, актів права Європейського Союзу та іноземних країн, правових позицій Європейського суду з прав людини, національної правозастосовної практики тощо отримано нові консолідовані результати щодо правової природи перекладача як окремого суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин. Автором, на підставі проведеного ґрунтовного аналізу, запропоновано дієві практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного кримінального-процесуального законодавства та практики його застосування. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому що:

вперше:

- системно й послідовно досліджено історію правового регулювання залучення та участі перекладача в кримінальному провадженні;
- сформульовано авторське визначення перекладача як учасника кримінального провадження та описана сутність його процесуальної діяльності із врахуванням повного комплексу елементів правового статусу;
- висвітлено інституційні та процедурні проблеми залучення перекладача

на різних стадіях кримінального провадження (досудове розслідування та судовий розгляд) із виокремленням прогалин правового регулювання та практики їх подолання;

- запропоновано науково обґрунтовану модель удосконалення процесуального статусу перекладача, що передбачає запровадження критеріїв доступу до професії, механізмів акредитації, оцінювання компетентності та дисциплінарної відповідальності;

- здійснено системний аналіз використання дистанційного перекладу в кримінальному провадженні та визначено умови його допустимості, технічні та процесуальні ризики тощо;

- обґрунтовано концептуальні засади інтеграції технологій штучного інтелекту у сферу кримінального процесуального перекладу, сформульовано критерії оцінки допустимості, точності та надійності автоматизованого перекладу, а також визначено межі його використання з огляду на права учасників провадження;

- змодельовано оптимальний механізм взаємодії слідчого, прокурора, суду, захисника та перекладача з урахуванням комунікативної природи перекладу, що дозволяє мінімізувати процесуальні ризики, пов'язані з неточностями або викривленням змісту висловлювань;

- систематизовано та науково обґрунтовано перелік стандартів перекладацької діяльності в Україні;

- системно доведено вплив недостатньої якості перекладу на доказування в кримінальному процесі, включно з можливістю процесуальної недопустимості доказів, ризиком викривлення показань, порушенням принципу змагальності та стандарту справедливого судового розгляду;

- проілюстровано на основі офіційних статистичних даних кореляцію між соціальними детермінантами різної природи та злочинністю з іноземним елементом, а також вплив зазначеного на інститут кримінального процесуального перекладу;

- сформульовано пропозиції до формування кодексу етики перекладача, який бере участь у кримінальному провадженні;

удосконалено:

- підходи до визначення змісту та структури процесуального статусу перекладача в кримінальному провадженні шляхом уточнення його прав, обов'язків, гарантій діяльності та меж відповідальності з урахуванням сучасних умов функціонування правосуддя;
- класифікацію видів перекладацької діяльності у кримінальному процесі з урахуванням особливостей усного, письмового, синхронного, дистанційного та автоматизованого перекладу, а також їх впливу на достовірність сприйняття та передачі процесуально значущої інформації;
- процедури фіксації фактів неякісного або викривленого перекладу у матеріалах провадження, що сприяє підвищенню рівня доказової чистоти процесуальних дій та забезпеченню контролю за діяльністю перекладача;
- методологічні засади оцінювання компетентності перекладача, включно з критеріями професійної кваліфікації, мовної підготовки, етичної надійності та технічної спроможності до роботи з дистанційними і цифровими технологіями;
- механізми взаємодії перекладача з іншими учасниками провадження з урахуванням комунікативної специфіки його функцій та необхідності забезпечення точності, повноти й нейтральності перекладу під час слідчих і судових дій;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо визначення ролі перекладача як суб'єкта забезпечення права на захист і справедливий суд, з акцентом на його участь у формуванні доказової інформації та недопущенні мовного дисбалансу між сторонами;
- підходи до розмежування професійної, процесуальної та етичної відповідальності перекладача в кримінальному провадженні, що дозволило точніше визначити наслідки порушення ним стандартів діяльності;
- концепції забезпечення мовних прав учасників кримінального процесу шляхом установа стандартів якості перекладу, адаптованих до сучасних умов багатомовності та зростання кількості проваджень за участю іноземців;

- підходи до нормативно-правового регулювання залучення перекладачів, зокрема через виявлення потреби у створенні спеціального реєстру судових перекладачів, механізмів акредитації та процедур перевірки професійної доброчесності;

- доктринальне обґрунтування необхідності формування комплексної державної політики у сфері судового перекладу, яка має охоплювати професійну освіту, стандартизацію діяльності, технічне забезпечення та гарантії якості перекладу;

- наукове уявлення про значення комунікативних бар'єрів у кримінальному провадженні та їхній вплив на процес доказування, ефективність слідчих (розшукових) дій і дотримання прав людини.

Таким чином, робота містить необхідні й достатні для дослідження такого рівня теоретичні положення та нові науково обґрунтовані результати.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані дисертантом положення та висновки слід вважати обґрунтованими та стосуються усіх завдань, охоплених предметом дисертації. Такий підхід було реалізовано завдяки правильно визначеній та обґрунтованій **меті дослідження**, що полягає здійснення комплексного, всебічного, ґрунтовного теоретико-прикладного дослідження генези становлення та розвитку правового статусу перекладача як учасника кримінального провадження (с. 5).

Здобувачем правильно визначені об'єкт і предмет дослідження. Виважений та обґрунтований підхід було дотримано й у процесі формулювання завдань наукового дослідження, вирішення яких дозволив провести правильно обраний теоретичний апарат і сучасні методологічні підходи.

Досягненню поставленої мети сприяла **теоретична та нормативна база дослідження**. Теоретичну базу дослідження сформовано на основі доктринальних джерел та наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері загальної теорії держави і права, конституційного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного процесуального права, а також філософсько-правової думки.

Нормативну базу становлять Конституція України, акти Конституційного Суду України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, акти права Європейського Союзу, профільне законодавство іноземних країн, практика Європейського суду з прав людини, положення чинного Кримінального процесуального кодексу України та кримінальних процесуальних кодексів, що діяли на території України в минулому та втратили чинність, законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, а також судова практика Верховного Суду та судів нижчих інстанцій.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, результати узагальнення судової практики, проведені автором соціологічні опитування, статистична інформація, одержана з відкритих джерел. Позитивним є врахування професійного досвіду діючих співробітників правоохоронних органів та судів, особистої практики автора щодо питань залучення перекладача до участі в кримінальному провадженні.

Таким чином, викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації, мають достатній рівень обґрунтованості, що забезпечує їх достовірність. Важливе місце посідає й власний практичний досвід здобувача.

Отже, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Структура дисертації В.М. Брикова є логічно побудованою та обґрунтованою, в достатній мірі узгодженою з визначеними здобувачем задачами, об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, загальних висновків, додатків (на 15 сторінках). і списку використаних джерел (268 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить – 265 сторінок, із них основний текст – 226 сторінок, робота включає 11 рисунків та 2 таблиці. Структура дисертації є цілком повноцінною і відповідає поставленим завданням.

Загалом дисертація В.М. Брикова характеризується належним рівнем наукової аргументації, логічністю побудови, комплексністю підходу до дослідження обраної проблематики та містить низку теоретично обґрунтованих і практично значущих положень, що свідчить про самостійний характер проведеного наукового дослідження.

Структура дисертації є логічною та обумовлена метою, завданнями й предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують відповідні підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «Теоретико-правові засади участі перекладача у кримінальному провадженні» дисертантом досліджено генезу становлення та розвитку інституту перекладача, проаналізовано наукові підходи до визначення поняття перекладача як учасника кримінального провадження, розкрито його місце в системі учасників кримінального процесу. Значну увагу приділено дослідженню міжнародно-правових стандартів забезпечення права особи на користування послугами перекладача, а також аналізу нормативно-правового регулювання відповідних правовідносин в Україні та зарубіжних державах (с.14-70).

У другому розділі «Процесуально-правовий статус перекладача у кримінальному провадженні» автором комплексно досліджено правове становище перекладача як самостійного учасника кримінального провадження. Розкрито зміст його процесуальних прав, обов'язків та відповідальності, проаналізовано підстави й порядок залучення перекладача до кримінального провадження, особливості його участі під час проведення окремих процесуальних дій, а також гарантії забезпечення якісного перекладу як складової права на справедливий суд (с. 70-140).

У третьому розділі «Напрями вдосконалення правового регулювання участі перекладача у кримінальному провадженні» дисертант зосереджує увагу на проблемах правозастосовної практики та шляхах їх вирішення. На підставі проведеного аналізу сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства, обґрунтовано необхідність

створення Єдиного державного реєстру перекладачів, запровадження механізмів їх професійної сертифікації та підвищення вимог до кваліфікації осіб, які залучаються до кримінального провадження як перекладачі. Окрему увагу приділено перспективам використання сучасних інформаційних технологій та міжнародного досвіду в досліджуваній сфері (с. 140-214).

У висновках узагальнено результати проведеного дослідження, сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення правового регулювання участі перекладача у кримінальному провадженні та підвищення ефективності реалізації права особи на користування послугами перекладача (с. 214-222).

Зроблені за розділами висновки, а також загальні висновки до дисертації в достатній мірі відображають одержані наукові результати. Висловлені ідеї, висновки й пропозиції В.М. Бриков підтверджує та підкріплює наявними доктринальними позиціями науковців з питань, що розглядаються.

Серед найбільш вагомих результатів дисертаційного дослідження, які заслуговують на позитивну оцінку, доцільно відзначити такі.

По-перше, безумовною перевагою роботи є комплексний характер дослідження інституту перекладача у кримінальному провадженні. Автор розглядає перекладача не лише як технічного учасника процесу, а як важливого суб'єкта забезпечення права на справедливий суд та права особи на захист, що відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав людини.

По-друге, позитивної оцінки заслуговує ґрунтовний аналіз міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини та зарубіжного досвіду правового регулювання участі перекладача у кримінальному провадженні. Такий підхід дозволив автору сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейських стандартів кримінального судочинства.

По-третє, науковий інтерес становить запропонований дисертантом підхід до уточнення процесуального статусу перекладача у кримінальному провадженні, зокрема через деталізацію його прав, обов'язків та гарантій

професійної діяльності. Вказані положення мають важливе значення для формування єдиної правозастосовної практики.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами аналізування дисертаційного дослідження порушення вимог академічної доброчесності не виявлено. У тексті дисертації здобувачем вичерпано й повно викладено зміст власних досліджень. Під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено посилання на їх публікації. Дисертація є самостійним науковим дослідженням здобувача.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні результати були спрямовані на розроблення та удосконалення теоретичних і правових засад, організації і методології судово-економічних експертиз фінансово-господарської діяльності підприємств у господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному судочинстві на етапах розслідування правопорушень і провадження у суді й використовувались за такими напрямками: у науково-дослідній роботі, законотворчій діяльності, у правозастосуванні, в освітньому процесі, що підтверджується відповідними актами впровадження.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Разом із високою оцінкою дисертаційного дослідження В.М. Брикова, його актуальності, наукової новизни та практичного значення, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають переважно дискусійний характер і можуть бути враховані автором у подальших наукових розвідках:

1. Значна увага в дисертації приділена історії становлення перекладацької діяльності від античних часів до сучасності (п.1.1., 1.2.). Безперечно, такий аналіз сприяє розумінню еволюції інституту перекладача, однак окремі історико-культурні аспекти мають опосередкований зв'язок із предметом кримінального процесуального права. У зв'язку з цим доцільним видається більш детальне зосередження саме на розвитку процесуального статусу перекладача в кримінальному судочинстві України та зарубіжних держав.

2. Підтримуючи пропозицію автора щодо створення Єдиного державного реєстру перекладачів, які залучаються до кримінального провадження (с.216, 218), слід зазначити, що в роботі недостатньо висвітлено організаційно-правові механізми функціонування такого реєстру. Зокрема, відкритими залишаються питання щодо суб'єкта його адміністрування, критеріїв включення перекладачів до реєстру, порядку виключення з нього та механізмів контролю за дотриманням професійних стандартів.

3. Автор обґрунтовано звертає увагу на необхідність запровадження механізмів сертифікації та акредитації перекладачів у кримінальному провадженні (с. 208), оскільки належний рівень мовної та професійної компетентності перекладача є важливою передумовою забезпечення права особи на справедливий суд та ефективну реалізацію права на захист. Заслуговує на підтримку позиція дисертанта щодо необхідності підвищення вимог до професійної підготовки осіб, які залучаються до кримінального провадження як перекладачі.

Разом із тим запропоновані положення потребують подальшого розвитку та конкретизації. Зокрема, у дисертації недостатньо уваги приділено питанню співвідношення запропонованої державної системи сертифікації та акредитації перекладачів із уже існуючими механізмами підтвердження професійної кваліфікації, які функціонують як на національному, так і на міжнародному рівнях. Поза увагою автора залишилися питання визнання документів про освіту за спеціальністю «Переклад», міжнародних сертифікатів мовної компетентності, а також професійних сертифікаційних програм, що широко використовуються в європейських державах.

Крім того, дискусійним видається питання щодо критеріїв, за якими повинна здійснюватися така акредитація, суб'єктів її проведення та періодичності підтвердження кваліфікації перекладачів. Відсутність належної уваги до зазначених аспектів не дозволяє повною мірою оцінити ефективність запропонованої моделі та її практичну реалізованість.

На нашу думку, у контексті євроінтеграційних процесів та гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу доцільним було б

також проаналізувати можливість взаємного визнання професійних кваліфікацій перекладачів та врахування міжнародних стандартів їх професійної підготовки. Такий аналіз дозволив би уникнути надмірної бюрократизації доступу до професійної діяльності перекладача у кримінальному провадженні та забезпечити баланс між необхідністю контролю якості перекладу і принципом доступності професії.

4. Науковий інтерес становлять положення дисертації щодо використання сучасних технологій у сфері кримінального процесуального перекладу (с.201-210). Автор певною мірою дослідив проблематику дистанційного перекладу та застосуванню цифрових платформ під час кримінального провадження. Проте, в умовах активної цифровізації правосуддя доцільним було б ширше дослідити питання забезпечення конфіденційності, інформаційної безпеки та процесуальної допустимості результатів такого перекладу.

5. У роботі, зокрема п. 2.1., значна увага приділена загальним питанням забезпечення якості перекладу та реалізації права на користування послугами перекладача у кримінальному провадженні. Водночас недостатньо повно досліджено особливості участі перекладача у провадженнях за участю вразливих категорій осіб, зокрема неповнолітніх, осіб з інвалідністю, біженців, шукачів притулку та осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій. Між тим робота перекладача у таких випадках нерідко виходить за межі звичайного мовного посередництва та потребує врахування вікових, психологічних, культурних і комунікативних особливостей відповідних учасників процесу. У зв'язку з цим доцільним видався б більш детальний аналіз спеціальних вимог до підготовки перекладачів, їх професійних компетентностей та міжнародних стандартів забезпечення процесуальних прав зазначених категорій осіб. З огляду на сучасні виклики та зростання кількості таких проваджень ця проблематика заслуговує на більш ґрунтовне висвітлення.

Водночас, висловлені зауваження щодо дисертаційного дослідження В.М. Брикова стосуються переважно спірних питань дослідження або ж окремих недостатньо чітко викладених позицій. Здебільшого вони є свідченням творчого характеру роботи, а деякі з них носять рекомендаційний характер й мають

послужити основою для дискусії під час публічного захисту дисертації. Їх наявність не знижує достовірності основних наукових здобутків, висновків і пропозицій, що містяться в дисертації, не спростовує її загальної концепції та положень, що становлять наукову новизну дослідження й виносяться на захист.

Таким чином, викладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Брикова Віктора Михайловича «Перекладач як учасник кримінального провадження» як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених дисертанткою досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», а також свідчить про особистий внесок здобувача в науку та характеризуються єдністю змісту.

Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження Брикова Віктора Михайловича «Перекладач як учасник кримінального провадження» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, вирішує важливе наукове завдання, є актуальним, завершеним, таким, що має теоретичну і практичну значущість та відрізняється науковою новизною. Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, дисертація свідчить про те, що здобувач оволодів методологією наукової діяльності.

Дисертація «Перекладач як учасник кримінального провадження» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року; № 502 від 19.05.2023; № 507 від 03.05.2024), вимогам до оформлення дисертації, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її автор, а її автор – Бриков Віктор Михайлович, на основі публічного захисту

заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»,
за спеціальністю 081 «Право»

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
доктор юридичних наук, професор

Алла КОВАЛЬ